

Прегледни научни рад
УДК:341.2:343.85
DOI:10.7251/ZND2501195S

МЕЂУНАРОДНЕ КОНВЕНЦИЈЕ О ПРАВИМА ЗАТВОРЕНИКА

*МА Давор Стрика*³²

*Докторанд на Факултету политичких наука
Универзитет у Бањој Луци*

Апстракт: Све европске затворске управе уважавају значај европских затворских правила како у погледу постављања стандарда тако и са практичног становишта. Међутим прије свега комплексна и осетљива тематика заштите лица лишених слободе завређује пуну пажњу, будући да и поред постојања великог броја међународних докумената у сегменту забране мучења и нечовечног и понижавајућег поступања, ове појаве не припадају прошлости, већ су и даље широко распрострањене. Иако је у нормативном погледу учињен велики напредак на пољу забране злостављања, које је данас предмет подробнијих и делотворнијих забрана него икада раније, мучење и други облици злостављања, и данас представљају проблем у целом свету. Стога, предмет овог рада јесте да кроз анализу садржаја најважнијих међународних докумената о заштити људских права укажемо и на међународне документа и европска затворска правила која се односе и на права затвореника.

Кључне ријечи: међународне конвенције, права затвореника, европска затворска правила, Савјет Европе.

Увод

Људска права припадају и осуђеним лицима и другим лицима лишеним слободе. Сврха лишења слободе је, поред осталог, заштита друштва од криминалитета, а не нехумано поступање према лицима лишеним слободе. Лица лишена слободе, која се налазе на издржавању казне затвора или су у притвору не смеју бити лишена свог људског достојанства и права на хумано поступање са њима и поред тога што су им кроз законито изречену казну, односно због тога што су у притвору, ускраћена нека права и слободе. Због тога се сматра да је начин на који држава поступа са

³² davorstrika@yahoo.com

осуђеницима и другим лицима лишеним слободe симболично показује хуманост тог друштва и спремност да се поштују основна људска права (Мрвић Петровић, 2007:353).

Више од четрдесет година Савјет Европе развија стандарде који се односе на затворску проблематику. То је за последицу имало дугачак списак Препорука (које су се раније називале Резолуцијама) које се тичу многих различитих аспеката затворског живота, затворских режима, управљања и питања везаних за особље. Премда ове Препоруке нису правно обавезујуће, њих је једногласно одобрио Комитет министара Савјета Европе и стога представљају консензус између држава чланица. Последњих година казненопоправна питања све се више обрађују у другим инструментима Савјета Европе, посебно у Конвенцијама, судској пракси Европског суда за људска права (ЕСЉП) и стандардима Европског комитета за спречавање мучења и нечовечног и понижавајућег поступања или кажњавања (КСМ). Ти различити инструменти међусобно дјелују и утичу једни на друге. То добро илуструје Препорука (2006) 2 о Европским затворским правилима, која се у великој мери заснива на новијој судској пракси ЕСЉП и стандардима КСМ у вези са затворским питањима. То се такође читује кроз међусобно деловање ова два тјела или све чешће позивање на Препоруке пред ЕСЉП и од стране самог ЕСЉП. Да би се постигли општи циљеви и поштовала горепоменута начела, треба изградити свеобухватне планове казни за сваког појединачног затвореника. Те планове треба припремити и изградити уз активно учешће затвореника колико год је то могуће и, посебно како се ближи крај издржавању казне, у блиској сарадњи са службама које врше надзор након пуштања на слободу и осталим релевантним органима власти (<https://npm.ombudsman.org.rs/attachments/Kompilacija%20dokumenata%20E-zatvori.pdf>).

Међународни документи и конвенције које се баве правима затвореника

Борба за заштиту људских права најприје се водила у вези са гаранцијама од арбитрарног лишења слободe, те су из тог разлога међународни стандарди и код малољетних учинилаца кривичних дјела најважнији. О лишењу слободe малољетних лица говори се у члану 5. (1) г Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода којим се допушта високој уговорној страни лишење слободe малољетног лица у циљу васпитног надзора или како би се малољетно лице које је учинило кривично дјело извело пред надлежне органе. Пред Европским судом за људска права је релативно мали број оваквих предмета по Конвенцији. Међутим, у два предмета (Vouamar против Белгије 1988. године и I. D. G. против Ирске 2002. године), Европски суд за људска права је утврдио да су

наведене државе прекршиле члан 5. (1)г тиме што су лишење слободе малољетника правдале „васпитним надзором“, а заправо се радило о смјештају у затвор или другу институцију, гдје такав затвор није био могућ (Гомиен, 2005: 41). Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. у члану 7. понавља општу забрану мучења, док се у члану 10. директно Међународни стандарди и лишење слободе малољетника 139 спомиње затвореник, гдје се захтијева да се са свим лицима која су лишена слободе поступа човјечно и са поштовањем достојанства човјека. Уз то, овдје се државама поставља обавеза одвајања осумњичених од осуђених лица, а у складу с њиховим статусом неосуђених лица, те обавеза одвајања малољетних лица од осталих (Плеић, 2010).

Осим основних људских права, затвореници уживају и посебна права која произилазе из њиховог специфичног положаја и услова у којима издржавају казну затвора. Ова су права обликована у стандарде и начела утврђена актима међународних организација, Уједињених нација на свјетском нивоу, те Савјета Европе на регионалном нивоу. И једни и други настоје забранити одређена поступања и поставити главна начела која се темеље на поштовању људског достојанства и рехабилитације затвореника (Плеић, 2010). Поред положаја осуђених лица и њиховог живота у затвору, најзначајнији документи Уједињених нација прокламују забрану мучења. Године 1984. донијета је посебна Конвенција против тортуре и других сурових, нечовјечних или понижавајућих поступака или кажњавања (The Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, усвојена је од Генералне скупштине Уједињених нација Резолуцијом број 39/46 од 10. децембра 1984. године, а ступила на снагу 26. јуна 1987. године). На основу ове Конвенције државе чланице су у обавези да предузму дјелотворне законске и извршне, као и све друге мјере како би спријечиле свако мучење на својој територији, укључујући и обавезу да активно истраже све акте мучења, чак и без формалне пријаве да је тортура почињена (Соковић, 2006: 569).

Казна затвора први пут се појављује у XVIII вијеку. Самим њеним уношењем у државне прописе и примјеном у пракси појавио се и интерес заштите појединаца – затвореника. Формално - правно, људска права затвореника заштићена су међународним документима, уставом државе и законима. У контексту историјског развоја релевантних међународних стандарда, потребно је споменути Међународну затворску комисију (International Prison Commission – IPC) која је основана на конгресу у Лондону 1872. године, а назив Међународна комисија за казне и казнене заводе (International Penal and Penitentiary Commission - IPPC) добила је 1935. године. Ова комисија је угашена 1950. године од стране Уједињених нација (UN). Привремена комисија Уједињених Нација за социјална питања је 1946. године донијела одлуку по којој превенција криминалитета

и поступање са преступницима представљају саставни дио социјалне политике која је од општег значаја за цијело човјечанство (Мацановић, 2011).

Социјална политика сваке земље усмјерена је и на бројне маргинализоване групе и заштиту њихових права. С обзиром да се ради о појединцима или групама које су често на маргинама друштва и етикетирани друштво мора имати механизме заштите ове популације и обезбједити сва могућа права као и код осталих грађана којји не спадају у ову категорију. Затвореничка популација је једна од таквих група која је често дикриминисана након изласка из затвора. Зато је важно указати на како и на који начин помоћи таквим људима након изласка из затвора и која су то међународна документа која штите њихова права. Наравно њихова права су често нарушавана и током издржавања затворске казне, те ћемо овом проблему посветити више пажње у наредном дијелу рада кроз анализи докумената која се односу на заштиту њихових права.

Међународних документа који се на посредан или непосредан начин баве проблемима затвореничке популације има много. Поред општих међународних докумената којима се обезбјеђује заштита људских права, УН је донио и читав низ специфичних докумената посвећених заштити људских права затвореника као што су: Стандардна минимална правила УН за поступање са затвореницима из 1955. године, Скуп принципа УН за заштиту свих особа које се налазе у притвору или затвору из 1988. године, те Правилник о понашању службеника за provedбу закона из 1979. године, који даје упутства државама о томе како треба поступати са затвореницима да би се спријечило мучење и други облици злостављања припадника ове категорије грађана (Мацановић, 2011).

Најзначајнији правни докуменат из ове области је Конвенција УН-а против мучења и других сурових, нечовјечних или понижавајућих поступака или кажњавања из 1984.године, која је ступила на снагу 1987. године, а о чијој примјени брине Комитет УН против тортуре (САТ). БиХ је потписница ове Конвенције од 1993. године. Најзначајнији и најауторитативнији инструмент у Европи и у овој области је ЕCHR (Европска конвенција о људским правима и основном слободама). У члану 3 овог правног документа прописана је заштита људских права осуђеника, наводећи да нико не смије бити подвргнут мучењу или нечовјечном и понижавајућем поступању или кажњавању. Заштита затвореника употпуњена је Европском конвенцијом о спрјечавању мучења, нехуманог или понижавајућег третмана или кажњавања из 1987. године, која је допуњена протоколима из 1993. године (<http://www2.ohchr.org/english/law/treatmentprisoners.htm>).

Међутим, данас се најважнијим документима који су на међународном плану установили одређене стандарде за поступање са осуђеним лицима сматрају:

1. Стандардна минимална правила о поступању са затвореницима;
2. Конвенција против тортуре и других сурових, не људских или понижавајућих казни или поступака;
3. Међународни пакт о грађанским и политичким правима;
4. Европска конвенција о људским правима;
5. Европска конвенција о спречавању мучења и нехуманих или понижавајућих казни или поступака;
6. Европска затворска правила;
7. Општи извјештаји Европског комитета за спречавање мучења и нечовечних или понижавајућих казни или поступака (СРТ);
8. Остали међународни акти: Кодекс понашања лица одговорних за примјену закона (1979.), Принципи медицинске етике који се примјењују на улогу здравственог особља, наручито лекара, у заштити затвореника и лица у притвору од тортуре и других свирепих, нехуманих или понижавајућих казни или поступака (1982.), Скуп минималних правила о малољетничком правосуђу (1985.), Скуп правила о заштити свих лица подвргнутих било ком облику притвора или затвора (1988.), Правила о заштити малолетника лишених слободе (1990.) (Константиновић – Вилић, Костић, 2006:33).

Уз наведене међународне документе, велики је број извештаја међународних и невладиних организација који детаљно указују на кршења људских права у затворима широм света као и на механизме за побољшање положаја осуђених лица у њима. Свакако најзначајнији за развој европског пенитенцијарног права и праксе су Општи извештаји које саставља и објављује Европски комитет за спречавање мучења и нечовечних или понижавајућих казни или поступака, после периодичних посета установама у којима се налазе лица лишена слободе. Значајна је и пракса Европског суда за људска права, која кроз појединачне решене случајеве показује да се морају поштовати основна људска права осуђеника (Мрвић Петровић, 2007:36).

Значајну улогу у спречавању и сузбијању криминалитета, регулисању положаја лица лишених слободе, заштити људских права лица лишених слободе, као и услова живота у установама за смјештај лица лишених слободе имају разне међународне институције, организације и удружења. Поред Уједињених нација значајно је поменути и активности разних међународних организација и специјализованих институција на плану превенције и развоја пенитенцијарне теорије и праксе. Посебно се истичу: Међународно удружење за кривично право, Међународно удружење за криминологију, Међународно удружење за друштвену одбрану,

Међународно удружење судија малољетничких судова, Међународно удружење за помоћ осуђеним лицима, Међународно удружење жена правница, Међународна унија за заштиту дјете и др.

Европска затворска правила и стандарди

Европска затворска правила представљају детаљан систем правила за заштиту лица лишених слободе у европским земљама, упркос чињеници да немају легислативни карактер, већ је њихова примена гарантована кроз активност Европског комитета за сарадњу у области извршења казне затвора. Иако непоштовање Правила не представља кршење чл.3 Европске конвенције о људским правима, њихова имплементација у националним законодавствима држава потписница и практична примена доказују да државе потписнице поштују правила о људским правима која произилазе из Европске конвенције. Правила су усвојена 1987. године, а ревидирана 2006. године, а циљ доношења био је да се успоставе заједнички принцип кривичне стратегије међу државама – чланицама Савета Европе у вези са затворским третманом и управом затворских установа (Константиновић Вилић, Костић, 2006).

Ревидирана Европска затворска правила садрже следећих девет целина који се односе на основне принципе, прописивање услова за затварање, очување здравља осуђеника, одржавање реда у установи, управу и затворско особље, инспекцију и надзор, притворенике, циљ режима за затворенике и допуну правила. У оквиру „општих принципа“ наведено је неколико основних принципа:

- Поштовање људских права осуђеника;
- Лица лишена слободе задржавају сва права која им нису законито одузета;
- Ограничења права су минимална и у оквиру потребног, а сразмерна су легитимном циљу који се жели постићи;
- Затворски услови којима се угрожавају људска права не могу се оправдати недостатком материјалних средстава;
- Живот у затвору треба да буде што је могуће приближнији позитивним аспектима живота у заједници;
- Сви затвори треба да буду тако уређени да омогућавају реинтерграцију у слободно друштво лица која су била лишена слободе;
- Треба подстицати сарадњу са службама социјалне заштите и учешће цивилног друштва у животу затвора (<http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/EPR/EPRserbian.pdf>).

Закључак:

Значај примене међународних стандарда за извршење кривичних санкција је велики и несумњив. Ови стандарди морају бити поштовани како од стране државних органа који прописују и извршавају кривичне санкције, тако и од стране осуђених лица, како би се остварили циљеви прописивања и изрицања кривичних санкција. Националне институције за људска права представљају витални део снажног националног система за заштиту људских права и играју кључну улогу у повезивању међународних и националних система заштите људских права. Њихов мандат обухвата и могућност ангажовања са свим релевантним актерима на националном нивоу, као и могућност интеракције са међународним механизмима, све у циљу доприноса спречавању мучења, дискриминације, нарушавања права и слобода. Право на личну слободу је једно од најстаријих људских права, прокламовано још одредбама Magna Carta Libertatum из 1215. године. Иако се њиме штити основна људска потреба за физичком слободом, ово није апсолутно право, те може бити дерогирано у законом предвиђеним случајевима, првенствено из разлога који произилазе из кривичног права. Међутим, и тада, лицима лишеним слободе не сме бити ускраћено право на људско достојанство, јер је сврха лишења слободе, између осталог, заштита друштва од криминалитета, а не нехумано поступање према лицима лишеним слободе. Лишење слободе не доводи до аутоматског губљења осталих људских права, али ствара ситуацију у којој лако може доћи до злоупотребе моћи коју појединци имају над лицем лишеним слободе. Стога, државе имају обавезу да заштите људска права притвореника и затвореника, и спрече сваку патњу која превазилази ону инхерентну самом лишењу слободе.

Литература:

1. Гомиен, Д. (2005). Кратки водич кроз Европску конвенцију о људским правима. Стразбур: Савјет Европе.
2. Европска затворска правила, Савет Европе, Препорука бр. (2006) 2 Комитета Министара земљама чланицама у вези са затворским правилима, усвојена на седници одржаној 11. јануара 2006. године На сајту: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/EPR/EPRserbian.pdf>. Очитано: 07.11.2024.
3. Константиновић Вилић, С., Костић. М. (2006). Пенологија, Ниш: Свен.
4. Мацановић, Н. (2011). Ресоцијализација осуђених лица. Бања Лука: Бесједа.

5. Међународни стандарди за заштиту људских права осуђеника, На сајту: [http:// www2.ohchr.org/english/law/treatmentprisoners.htm](http://www2.ohchr.org/english/law/treatmentprisoners.htm). Очитано: 10.11.2024.
6. Мрвић Петровић, Н. (2007). Криза затвора, Београд: Војноиздавачки завод.
7. Плеић, М. (2010). Међународни инструменти заштите права затвореника и надзора над суставом извршавања казне затвора, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, вол. 17, број 1, 2010, 307–331.
8. Преглед конвенција, препорука и резолуција које се односе на казненопоправна питања. Стразбур 2007, На сајту: <https://npm.ombudsman.org.rs/attachments/Kompilacija%20dokumenata%20SE-zatvori.pdf>. Очитано: 15.11.2024.
9. Соковић, С.(2006). Ново казнено законодавство и међународни стандарди – забране тортуре, мучења, нехумани и понижавајући поступци и кажњавања, Зборник радова Ново кривично законодавство: дилеме и проблеми у теорији и пракси, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2006.
10. Стандарди СРТ-а. (2002). Најбитнији одјелци опћих извјештаја. Вијеће Европе.

INTERNATIONAL CONVENTIONS ON THE RIGHTS OF PRISONERS

Abstract: *All European prison administrations recognize the importance of the European Prison Rules both in terms of setting standards and from a practical point of view. However, the complex and sensitive topic of the protection of persons deprived of their liberty deserves full attention, since despite the existence of a large number of international documents in the segment of the prohibition of torture and inhuman and degrading treatment, these phenomena do not belong to the past, but are still widespread. Although great progress has been made in the normative field in the field of the prohibition of ill-treatment, which is now the subject of more detailed and effective prohibitions than ever before, torture and other forms of ill-treatment still represent a problem throughout the world. Therefore, the purpose of this paper is to analyze the content of the most important international documents on the protection of human rights and to point out international documents and European Prison Rules that also relate to the rights of prisoners.*

Keywords: *international conventions, prisoners' rights, European Prison Rules, Council of Europe.*